

INGEMAR OLDBERG:

Den sovjetiska utmaningen

I dessa tider, då vi bombarderas av nyheter om de senaste yttringarna av "perestrojka", "glasnost" och "nytt politiskt tänkande" i Sovjetunionen och då Gorbatsjov i väst hyllas som årets politiker i världen, behövs mera sammanhängande analyser och historiska bakgrundsteckningar till utvecklingen i Sovjetunionen. Detta syfte tjänar föreliggande bok, som är en antologi med fyra långa uppsatser om olika delområden av några av våra främsta Sovjet-kännare.

Claes Arvidsson och Anders Fogelklou: (red): **Den sovjetiska utmaningen. Reformerna och politik under Gorbatsjov.** Norstedts 1988

Den diagnos och den prognos som presenteras är mörkare än vad man vanligen möter i massmedia, varför bokens titel – Den sovjetiska utmaningen – är lite missvisande. Det gemensamma för bidragen är att de bygger på ett omfattande sovjetiskt material kompletterat med västlig forskning. Författarna skiljer sig dock något från varandra i värderingen av Gorbatsjovs ambitioner och hans utsikter till framgång.

Först ger Anders Fogelklou en mångfasetterad bild av det politiska systemet före Gorbatsjov, de senare årens förändringar i fråga om institutioner och personuppsättning och de hinder mot en förändring som den marxistisk-leninistiska ideologin, kommunistpartiets maktställning, invanda beteendemönster inom ett föråldrat ekonomiskt system samt de utrikespolitiska engagemangen utgör. Det blir dock nästan för mycket av det goda. Vidare förefaller han ambivalent om Gorbatsjovs intentioner. Å ena sidan menar han att denne främst innebär en förändring av stil och

medel, att Gorbatsjov eftersträvar en effektivisering av systemet, på sin höjd en indirekt systemförändring genom en rad delreformer. Å andra sidan har uppsatsen titeln "Revolution uppifrån?", det sägs ligga en helhetssyn bakom reformprogrammet, och glasnost anses syfta till en förändring av den politiska kulturen, som ju är grundläggande.

Fogelklou är dock sunt skeptisk mot perestrojkans framtidsutsikter: det är risk för att den bara blir en kampanj bland många, om den inte snart resulterar i förbättrade levnadsvillkor, och därför borde Gorbatsjov försöka minska folks förväntningar. Min fråga är då hur det skall åstadkommas. Vidare befarar Fogelklou att glasnost kan leda till nya nationalistiska spänningar, vilket verkligen besannats. Om perestrojkan misslyckas, kan det bli en mer nationalistisk, högerorienterad politik. Mera troligt är att Gorbatsjov försvagas men behåller makten i ett stagnerat samhälle, anser Fogelklou. Alternativen är också förenliga.

Anders Åslunds uppsats om den sovjetiska ekonomin är ett tungt vägande bidrag i boken. Först presenterar han det dystra utgångsläget för Gorbatsjov. Bl a hävdar han med stöd i både västliga och sovjetiska beräkningar att Sovjets BNP per capita ligger någonstans mellan 44 och 37% av USA:s (motsvarande över Italiens eller under Malaysias nivå), varför militärutgifterna torde utgöra uppåt en tredjedel av nationalinkomsten, och att denna rentav sjunkit sedan 1978. (Dessa uppgifter väckte uppståndelse, då Åslund lade fram dem vid ett seminarium i USA förra året, se Internationella studier, nr 5, 1988.)

Sedan analyserar Åslund politikernas avsikter och reformerna under Gorba-

tjovs tid, varvid han skiljer på förändringar inom systemet (disciplinkampanjer, omorganisationer, investeringsstrategi), reformer på företagsnivå, och reformer av själva systemet. Han anser, att Gorbatjov redan i april 1985 hade en dagordning, syftar till en radikal ekonomisk reform och t o m accepterar en långtgående politisk reform med utrymme även för politisk pluralism.

Men han kommer fram till att reformerna hittills varit begränsade och inkonsekventa, delvis p g av starkt politiskt motstånd och dålig ekonomisk forskning, och inte kunnat uppvisa några imponerande resultat. Avslutningsvis ställer han frågan om det över huvud taget är möjligt att driva en systemreform genom den tröga sovjetiska byråkratin. Detta är kanske sista chansen, befarar Åslund.

I ett kapitel om den sovjetiska socialpolitiken behandlar först Claes Arvidsson Chrusjtjovs löftespolitik och de växande problemen med bostäder, livsmedel, sjukvård, löner, pensioner o s v, med många skakande siffror. Mot denna bakgrund skisserar han Gorbatjovs nya fördelningspolitik à la Thatcher. Han menar att denna politik visserligen lovar vissa förbättringar i fråga om t ex sjukvård, bostäder och pensioner, men att den först och främst går ut på ökad tillväxt med bättre villkor för högutbildade och tekniker, vilket innebär vidgade sociala klyftor och hot mot den politiska stabiliteten. Som ett av de centrala inslagen i Gorbatjovs fördelningspolitik ser Arvidsson den från Andropov ärvda disciplin- och antikorrptionskampanjen, till vilken inskränkningarna i spritförsäljningen kan räknas. Liksom Åslund och (ställvis) Fogelklou anar Arvidsson en helhetssyn

bakom Gorbatjovs politik.

Man kan invända mot att denna fördelningspolitik är så helt ny eller utan förebilder. Vidare saknas liksom hos Åslund ett omnämnande av de negativa effekterna av spritpolitiken. Den har inte bara lett till orimliga köer, utan den ökande hembränningen har också medfört svåra förgiftningar. (Enligt Literaturnaja Gazeta nr 38, 1988, minskade antalet direkta dödsfall p g av spritmissbruk från 47 300 till 20 800 åren 1984–85, men år 1987 uppgick antalet spritförgiftningar till 40 000, varav 11 000 med dödlig utgång.)

Kristian Gerner slutligen har tagit sig an förändringarna inom den sovjetiska utrikespolitiken och inleder med en intressant bakgrundsteckning. Han visar bl a att doktrinen om fredlig samexistens inte lanserades av Chrusjtjov 1956 utan redan av Lenin. Den användes av Stalin speciellt i tider av krigshot och är fullt förenlig med "kallt krig" mot omvärlden.

Sedan nagelfar Gerner "det nya politiska tänkandet" genom en analys av främst 1986 års partiprogram och rapporten från den 27:e partikongressen, samt Gorbatjovs tal i Vladivostok 1986 och Murmansk 1987. Han ser en minskning av de världsrevolutionära ambitionerna, en strävan att bevara freden och status quo sedan paritet med USA uppnåtts och en starkt insikt i behovet att utnyttja kapitalistvärlden för att rädda systemet. Synen på socialdemokraterna i väst har enligt Gerner blivit än mer positiv, men han betvivlar äktheten i omprövningen därför att socialdemokraterna i Lettland fortfarande förföljs – ett i mitt tycke alltför polemiskt argument.

Huvudsakligen ser Gerner doktrinen som ett nytt medel, en ny taktik för gamla

mål. Han spårar en storrysk tendens i Gorbatsjovs Asien-politik, och tror inte — trots förslaget av den 8 februari 1988 om att dra de sovjetiska trupperna ut ur Afghanistan — att Sovjet skall häva sin okkupation. De sovjetiska kränkningarna av svenskt territorium under 1980-talet tyder på att Sverige fått ökad betydelse i sovjetisk krigsplanering, och Norden beskrivs klarare än förr som en sovjetisk säkerhetszon i Murmansk-talet, hävdar han. Mer än de andra medarbetarna i boken ser alltså Gerner Gorbatsjov både som en bärare av gamla ryska traditioner och som en politiker, som utnyttjar tillfällena och förändrar sin taktik.

Det är förstås otacksamt att ge ut en aktuell bok om Sovjet, när det hela tiden händer stora saker. Boken kom ut framåt

sommaren 1988, och Gerner hade otur med den sista referensen från februari 1988. Med anledning av händelserna i Baltikum och de kaukasiska republikerna sedan dess saknar man framför allt ett självständigt kapitel om nationalitetsfrågorna. Någon kan också anmärka mot att den militära sektorn bara behandlas sporadiskt och att KGB tas upp ännu mera sällan.

Men bokens brister uppvägs mer än väl av dess förtjänster. De olika bidragen ger en inträngande analys av många väsentliga problem som Sovjet står inför och ökar läsarens förståelse för utvecklingen. Den snusförnuftiga slutsats som kan dras av boken är att Gorbatsjovs reformsträvanden har Historien och Systemet emot sig, men man skall ju aldrig säga aldrig.